

*І. Договірні відносини:
правова природа, сутність і галузева належність*

DOI: 10.33498/Юсп-2022-04-013

Вікторія Резнікова

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри економічного права та економічного
судочинства Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.or/0000-0003-0149-0710>
Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/O-4799-2018>
reznikova.vv78@gmail.com

Ліна Дорошенко

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри
економічного права та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9748-6358>
doroshenkoln1@gmail.com

УДК 346.34; 347.72

**КОРПОРАТИВНИЙ ДОГОВІР
ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ПРАВОВИЙ ЗАСІБ
У МЕХАНІЗМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ,
ЙОГО СУТНІСТЬ І ПРАВОВА ПРИРОДА**

АНОТАЦІЯ. У статті проаналізовано питання, що виникають у процесі застосування корпоративного договору як інструмента удосконалення процесів корпоративного управління.

Мета статті полягає у визначенні сутності та правової природи корпоративного договору, його ролі як правового засобу в механізмі корпоративного управління задля підвищення рівня організації корпоративних правовідносин і сприяння ефективності функціонування корпоративних організацій.

Проаналізовано принцип свободи корпоративного договору, його предмет, визначено умови, які законодавством заборонено включати до корпоративного договору. Доведено, що корпоративний договір здебільшого слугує джерелом додаткових обов'язків учасників корпоративних організацій, обмежує свободу здійснення корпоративних прав, тому доцільно розглядати умови корпоративного договору

© Вікторія Резнікова, Ліна Дорошенко, 2022

не тільки як групи корпоративних прав, а й одночасно як обов'язки. Корпоративні права (обов'язки), які становлять предмет корпоративного договору, запропоновано розподілити за такими критеріями, як зміст і спрямованість, а саме: 1) корпоративні права (обов'язки) щодо участі в управлінні товариством; 2) корпоративні права (обов'язки) щодо придбання та/або відчуження часток (акцій) у статутному капіталі (її частини) за певною ціною або при настанні певних обставин або утримання від відчуження часток (акцій) до їх настання; 3) корпоративні права (обов'язки) щодо вчинення дій, пов'язаних із припиненням товариства як суб'єкта права або віділом із нього нового товариства.

Аргументовано, що корпоративний договір є правовим засобом організації відносин між суб'єктами господарювання, тобто безпосередньо самим товариством, а також іншими учасниками корпоративних відносин як виду господарських відносин – засновниками, учасниками, третіми особами.

Обґрунтовано, що корпоративний договір за правовою природою є господарсько-правовим, в якому знайшло відображення поєднання організаційних і майнових елементів, що притаманно господарським договорам, а саме – він є регулятором прав та обов'язків, які виникають у взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських і майново-господарських відносинах, що існують у нерозривній єдності.

Виокремлено переваги корпоративного договору та його значення у системі оптимально якісного управління акціонерним товариством, товариствами з обмеженою та додатковою відповідальністю.

На підставі проведеного дослідження зроблено висновок, що корпоративний договір можна розглядати як: 1) інститут господарського права, тобто сукупність господарсько-правових норм, які регулюють відносини у сфері укладення, виконання та припинення корпоративного договору, 2) правовий засіб (інструмент) у механізмі корпоративного управління, що слугує способом саморегулювання прав та обов'язків сторін корпоративного договору; 3) локальний акт, одне з головних джерел регулювання, хоча ненормативного характеру, але таких, які встановлюють правила поведінки, розраховані на неодноразове застосування учасниками корпоративної організації та завданням яких є конструювання внутрішньої структури корпоративної організації.

Ключові слова: корпоративний договір; договір між акціонерами товариства; правова природа; сторони договору; корпоративне управління.

У багатьох країнах, зокрема і в Україні, поширеною є практика заснування господарських товариств у формі спільного інвестування задля досягнення економічних цілей, коли такі товариства створюються з метою отримання прибутку і подальшого розподілу його між цими первісними інвесторами. У процесі створення нового господарського товариства у таких засновників проявляється зацікавленість у юридичному закріпленні структури відносин із партнерами, розподілі ризиків, закріпленні системи контролю для успішного ведення підприємницької діяльності.

Інститут корпоративного договору покликаний вирішити питання взаємодії учасників господарських організацій корпоративного типу та гарантувати збереження балансу економічних інтересів учасників таких

організацій і виконання покладених на себе зобов'язань. Укладення корпоративного договору дає змогу сторонам такого договору розраховувати на ефективний судовий захист своїх комерційних і корпоративних інтересів. Його корисність і затребуваність для засновників (учасників) господарських товариств, самого товариства, третіх осіб, які є сторонами такого договору, обумовлена можливістю регулювати відносини щодо реалізації власних корпоративних прав не через пошук та застосування штучних, ситуативних, не завжди законних прийомів і методів, а через укладення договору, визнаного легітимним і таким, що підлягає правовому захисту, хоч і лише виключно щодо сторін такого договору. Проте можливості, що надаються легалізацією цього виду договору у національному законодавстві, досі залишаються визначеними не в повному обсязі.

Недостатньо уваги корпоративному договору приділено в доктрині права. Окремі дослідження в цій сфері пов'язані з проблемними аспектами таких договорів, а саме питаннями поняття, предмету, змісту корпоративних договорів. Наукові розвідки у напрямі договірної права взагалі та окремих питань корпоративного договору зокрема здійснювали такі вчені, як О. Беяневич, В. Васильєва, О. Вінник, В. Луць, К. Осипенко, Л. Руденко, Ю. Сегеда, М. Сигидин, І. Спасибо-Фатєєва, Ю. Юркевич. Проте у господарсько-правових дослідженнях корпоративний договір не отримав концептуальної розробки, тому нині має місце нагальна потреба в науковому обміркуванні доктрини та практики правозастосування саме з питань визначення правової природи корпоративного договору, його ролі, показника ефективності корпоративного договору як інструменту здійснення корпоративного управління.

Метою дослідження є визначення сутності та правової природи корпоративного договору, його ролі як правового засобу в механізмі корпоративного управління задля підвищення рівня організації корпоративних правовідносин і сприяння ефективності функціонування корпоративних організацій.

Корпоративний договір вперше знайшов своє відображення у Законі України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів”¹, в якому було врегульовано новий договір, що отримав назву “договір між акціонерами товариствами” (відповідні зміни внесено в Закон України “Про акціонерні товариства” (далі – Закон про АТ), який доповнено ст. 26)². Через нетривалий час ухвалено Закон України “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю”

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів: Закон України від 23 березня 2017 р. № 1984-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 10. Ст. 52.

² Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № № 50-51. Ст. 384.

(далі – Закон про ТОВ та ТДВ)³. Положення цих нормативних актів щодо корпоративного договору надали учасникам цих господарських товариств значну свободу в регулюванні корпоративних відносин порівняно з нормами спеціального законодавства, які застосовувалися у сфері регулювання таких відносин раніше. Щодо корпоративного договору повинен застосовуватися загальний принцип свободи договору, який знаходить свій прояв у тому, що будь-яка особа на власний розсуд і без примусу ззовні має право: укласти (або не укласти) той чи інший договір; обирати партнера, з яким вона бажає укласти договір, та вид договору; визначити умови договору. Таким чином, застосовуючи свободу договору й автономію волі, учасники компанії можуть включати у свій договір ті положення, які вони вважають важливими та необхідними для забезпечення і захисту своїх прав та інтересів, досягнення своїх правомірних цілей. Але встановлюючи такі положення, сторони договору повинні враховувати обмеження, які є в законі для захисту публічних інтересів та інтересів осіб, які потребують такого захисту.

Згідно з положенням ч. 1 ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ корпоративний договір – це договір, за яким учасники товариства зобов'язуються реалізувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації. Відповідно до положень ч. 1 ст. 261 Закону про АТ договір між акціонерами товариства – це договір, предметом якого є реалізація акціонерами – власниками простих і привілейованих акцій прав на акції та/або прав за акціями, передбачених законодавством, статутом та іншими внутрішніми документами товариства (далі – договір між акціонерами).

Отже, предметом корпоративного договору є принципи і порядок управління господарським товариством та порядок розпорядження акціями (частками), а саме зобов'язання реалізувати у спосіб, передбачений таким договором, свої права та/або утримуватися від реалізації зазначених прав; встановлення обов'язку сторін договору голосувати у спосіб, передбачений корпоративним договором, на загальних зборах акціонерів (учасників) товариства; зобов'язання щодо погодження придбання або відчуження акцій (часток) за заздалегідь визначеною ціною та/або у разі настання визначених у договорі обставин або утримуватися від відчуження акцій (часток) до настання визначених у договорі обставин, порядок вчинення інших дій, пов'язаних з управлінням товариством, його припиненням або виділом із нього нового товариства; встановлення у договорі способів забезпечення виконання зобов'язань, що випливають із такого договору, та заходів відповідальності за невиконанням.

³ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.

нання або неналежне виконання таких зобов'язань тощо⁴. Положеннями ч. 2 ст. 261 Закону про АТ встановлено заборону на включення до корпоративного договору окремих умов, що зобов'язують його учасників голосувати відповідно до вказівок органів товариства. Так, зазначається, що предметом договору між акціонерами не може бути зобов'язання сторони цього договору голосувати згідно з вказівками органів управління товариства, щодо акцій якого укладений цей договір, крім випадків, якщо стороною договору є особа, яка одночасно входить до складу органу управління такого товариства. Умови договору між акціонерами, які суперечать зазначеним вимогам, є нікчемними. Аналогічне за змістом положення міститься і в положеннях ч. 4 ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ, а саме: корпоративний договір, яким встановлюється обов'язок учасників забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства, є нікчемним. Винятком із цього правила є лише випадок, якщо стороною договору між акціонерами є особа, яка одночасно входить до складу органу управління такого товариства.

Як вбачається з аналізу положень ч. 1 ст. 261 Закону про АТ, права (для акціонерів – на акції та за акціями) закріплюються законодавством, статутом та іншими внутрішніми документами товариства. У положеннях ч. 1 ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ чітко зазначено, що учасники корпорації мають право укласти договір про реалізацію своїх корпоративних прав (корпоративний договір), яким вони зобов'язуються здійснювати ці права певним чином або утримуватися від їх реалізації. З аналізу цих законодавчих положень можна зробити висновок, що, коли йдеться про корпоративний договір, законодавець вживає категорію “корпоративні права”. Проте змістом будь-якого договору є не тільки права, а й обов'язки. І корпоративний договір цьому яскравий приклад, оскільки умови корпоративного договору зазвичай розглядають як групи корпоративних прав, хоча доречним буде зробити уточнення щодо того, що корпоративний договір більшою мірою слугує джерелом додаткових обов'язків учасників корпоративних організацій, обмежує свободу здійснення корпоративних прав, тому розглядати ці групи корпоративних прав можна одночасно і як обов'язки. Сторони корпоративного договору набувають додаткових обов'язків, зазначених в останньому, проте їх виконання сприяє більш ефективному здійсненню своїх прав.

Якщо узагальнити види корпоративних прав (обов'язків), які можуть бути предметом корпоративних договорів, то можна зробити висновок, що у положеннях ст. 261 Закону про АТ та ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ передбачено три групи таких корпоративних прав (обов'язків). Вба-

⁴ Л. Дорошенко, ‘Предмет договору між акціонерами товариства в законодавстві України та англійському праві’ в *Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства: Збірник наукових праць за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції* (Луцьк В ред, НДІ приватного права і підприємництва імені акад Ф Г Бурчака НАПрН України 2018) 51.

чається, що їх можна угрупувати таким чином за такими критеріями, як зміст і спрямованість:

1) корпоративні права (обов'язки) щодо участі в управлінні товариством (наприклад, голосувати у спосіб, передбачений таким договором, на загальних зборах акціонерів товариства, погоджувати придбання або відчуження акцій, а також вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством);

2) корпоративні права (обов'язки) щодо придбання та/або відчуження часток (акцій) у статутному капіталі (її частини) за певною ціною або при настанні певних обставин або утримання від відчуження часток (акцій) до їх настання;

3) корпоративні права (обов'язки) щодо вчинення дій, пов'язаних із припиненням товариства як суб'єкта права або виділом із нього нового товариства.

Корпоративний договір не дає особам, які його уклали, додаткових корпоративних прав, а лише визначає порядок реалізації існуючих. Зокрема, для ТОВ у законодавстві використовується конструкція “реалізувати свої права”. Якщо звернутися до тлумачного словника, то побачимо, що слово “свої” означає ті, “які належать собі, які є у себе”⁵, тобто підкреслюється завершений характер дії. Законодавство не передбачає можливість встановлення для сторін корпоративного договору нових корпоративних прав та обов'язків, їх зміни чи припинення.

Корпоративний договір є одним із видів договорів, оскільки породжує у його сторін обов'язок здійснювати їх корпоративні права у суворій відповідності до умов договору або утримуватися від їх реалізації. Також його сторони мають право вимоги до інших учасників такого договору щодо належного виконання зазначеного вище обов'язку. Таким чином, корпоративний договір має дво-, багатосторонньо-зобов'язуючий (взаємний) характер. Якщо звернутися до дослідження О. Беяневич “Господарське договірне право України”, то в ній авторка зазначає, що в сучасних умовах господарювання тлумачення договорів набуває особливого значення, чому сприяє загальнодозвільний тип правового регулювання. У монографії акцентується увага на тому, що за радянських часів в умовах централізованого управління економікою, коли господарський договір був досить жорсткою нормативною конструкцією, оскільки сторони були зобов'язані дотримуватися розпоряджень актів планування та норм права, які регулюють той чи той вид договору, проблема тлумачення договору як така не була актуальною. Проте в умовах ринкової економіки господарський договір є основним засобом організації відносин між суб'єктами господарювання і важливим інструментом правової

⁵ Словник української мови (СЛОВНИК.ua) <<https://slovnuk.ua/index.php?sword>> (дата звернення: 25.04.2022).

організації господарського життя суспільства загалом. Господарський договір як гнучкий правовий регулятор дає змогу враховувати специфіку окремого господарського зв'язку й узгодити його з типізованими моделями організації господарських зв'язків того чи того виду, а також із загальноноормативним режимом правового регулювання⁶.

Вбачається, що ці ознаки господарського договору цілком притаманні й ознакам корпоративного договору. Останній можна вважати правовим засобом здійснення корпоративного управління. Так, М. Сібільов розуміє під правовим засобом складне правове явище, яке базується на праві та втілює його регулятивну силу й одночасно є відповідним інструментом правового регулювання і певною дією суб'єкта, спрямованою на активне його використання з метою досягнення відповідної цілі (інтересу)⁷. Корпоративний договір втілює в собі ці характеристики, тому і слугує правовим засобом організації відносин між суб'єктами господарювання, тобто безпосередньо самим товариством, а також іншими учасниками корпоративних відносин як різновиду господарських відносин – засновниками, учасниками, третіми особами. Він є своєрідним інструментом правової організації життєдіяльності АТ або ТОВ (ТДВ). Що стосується особливостей застосування корпоративного договору, його значення як особливого інструментарію здійснення корпоративних прав, то такі договори можуть регламентувати виключно процедуру здійснення наявних корпоративних прав та, як зазначалося вище, не можуть породжувати нові корпоративні права, які не передбачені ні законом, ні установчим документом.

Перш ніж розглядати правову природу корпоративного договору, слід визначити значення поняття “правова природа”. Традиційно під поняттям “правова природа” розуміється сукупність кваліфікуючих особливостей чи ознак, які дають змогу визначити місце та функції конкретного правового явища у системі. Отже, визначення правової природи явища – це визначення його сутності та співвідношення з існуючими правовими інститутами, а також зв'язку з конкретними нормами відповідної галузі права. Поняття “правова природа” зазвичай сприймається у доктрині як універсальна категорія, що часто використовується на заміну слову “сутність”, або визначається як тотожне поняттю “правова сутність”, при цьому сутність визначається як “сукупність властивостей”. В юридичній літературі зазначається, що однією із суб'єктивних труднощів, що виникають при вивченні поняття “правова природа”, є домінування у спеціальній літературі особистого (побутового) сприйняття слова

⁶ О. Беяневич, *Господарське договірне право України (теоретичні аспекти)* (Юрінком Інтер 2006) 495.

⁷ М. Сібільов, ‘До питання про правові засоби сфери приватного права’ в *Актуальні проблеми приватного права України: Збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Наталії Семенівни Кузнєцової* (Майданик Р, Кохановська О ред, Юридична практика 2014) 404, 409.

над раціональним (“технічним”)⁸. Як правило, юридичну природу розуміють як сталу категорію, яка розкривається через юридичні характеристики правового явища, що дає змогу побачити структуру, місце та роль серед інших правових явищ відповідно до його соціальної природи. Таким чином, правова, чи юридична, природа у вузькому значенні являє собою набір унікальних характеристик, що дають змогу кваліфікувати явище, а у широкому значенні – тотожне поняттю “сутність”.

Аргументом на користь того, що за своєю правовою природою корпоративний договір не є цивільно-правовим, є те, що однією з його кваліфікуючих ознак є специфічний характер такого договору, а саме: у ньому зафіксовані його основні властивості – майновий характер (придбання та/або відчуження частки (акцій) у статутному капіталі (її (їх) частини)) й організаційний характер (спрямованість на організацію діяльності товариства, його засновників (учасників), їх взаємодії з третіми особами, участь в управлінні товариства). Таке поєднання в корпоративному договорі *майнових* та *організаційних елементів* притаманне господарським договорам. Навіть у сучасній цивілістиці, зокрема Т. Боднар, визначаючи ознаки господарського зобов’язання, за якими воно відрізняється від цивільно-правового зобов’язання (особливий суб’єктний склад, а саме наявність крім кредитора та боржника, ще й суб’єкта організаційно-господарських повноважень, сфери суспільних відносин, підстави виникнення, особливий характер дій сторін зобов’язання), зазначає, що організаційно-господарські зобов’язання не є цивільно-правовими і нормами цивільного права не регулюються⁹.

Вбачається, що за своєю правовою природою корпоративний договір є господарсько-правовим, оскільки очікуваним результатом від правових наслідків укладення корпоративного договору є не встановлення, зміна або припинення цивільних прав та обов’язків, що є характерним для договорів у цивільному праві, а встановлення умов здійснення вже існуючих на момент укладання договору корпоративних прав (обов’язків), що досягається запровадженням певних обмежень, обов’язків, варіантів поведінки для засновників (учасників) АТ та ТОВ, ТДВ, третіх осіб та самого товариства як сторін такого договору.

Корпоративний договір не можна вважати зобов’язанням у розумінні цивільного права ще й тому, що він є правовим засобом, інструментом здійснення виключно корпоративних прав. А як неодноразово зазначали представники школи господарського права, навіть нормативне визначення таких прав міститься лише в господарському законодавстві,

⁸ Д Братусь, ‘Понятіе “юридическая природа”: актуальные проблемы теории и практики’ (2009) 8 Юрист 23.

⁹ Т Боднар, ‘Договірні зобов’язання як категорія цивільного права’ (2004) 61 Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки 74, 75.

а не в цивільному. Згідно з цією нормою у ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України:

Корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами¹⁰.

Отже, корпоративний договір є особливим юридичним фактом – правовим актом, спрямованим на досягнення правового результату в регулюванні корпоративних правовідносин, але не різновидом цивільно-правового договору. За своєю правовою природою корпоративний договір є господарсько-правовим, оскільки регулює права й обов'язки, які виникають у взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських і майново-господарських відносинах, що існують у нерозривній єдності.

Вбачається, що корпоративний договір можна розглядати як: 1) інститут господарського права, тобто сукупність господарсько-правових норм, які регулюють правовідносини у сфері укладення, виконання та припинення корпоративного договору, 2) правовий засіб (інструмент) у механізмі корпоративного управління, що слугує способом саморегулювання прав та обов'язків сторін корпоративного договору; 3) локальний акт, одне з головних джерел регулювання, хоча і не нормативних, але таких, які встановлюють правила поведінки, розраховані на неодноразове застосування учасниками корпоративної організації, та завданням яких є конструювання внутрішньої структури корпоративної організації.

О. Вінник розмірковує, що поява інституту корпоративних договорів обумовлена (принаймні в АТ) складністю корпоративного управління, що, зі свого боку, пояснюється великою кількістю акціонерів, різною спрямованістю їхніх інтересів, залученням інвесторів тощо. Крім того, авторка вказує на більшу ефективність регулювання відносин між акціонерами за допомогою таких договорів через їхній договірний характер, а отже, відсутність необхідності дотримуватися формальностей, які характерні щодо внесення змін до установчих документів¹¹. Т. Штим, продовжуючи розмірковувати в цьому напрямі, відзначає і фактичну неможливість врегулювання певних відносин між акціонерами в установчих документах¹², тому, на думку авторки, корпоративні договори містять

¹⁰ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.

¹¹ О. Вінник, 'Акціонерні угоди' (2010) 5 *Юридична Україна* 20–7.

¹² Т. Штим, 'Правова природа акціонерної угоди' (2013) 1 *Європейські перспективи* 146–50.

положення щодо вирішення корпоративних конфліктів і є ефективними інструментами вирішення таких ситуацій, однією з яких є *deadlock*, який зазвичай вирішується викупом однією зі сторін корпоративного договору акцій (частки) іншого¹³. О. Виговський також є прихильником позиції, що корпоративні договори дають змогу уникати або вирішувати корпоративні конфлікти, є більш гнучкими за установчі документи¹⁴.

В. Жабський як перевагу корпоративного договору над статутом вказує на “однотиповість” статутів більшості національних компаній, на відміну від унікальності, індивідуальності корпоративного договору, що сприятиме ефективному розвитку корпоративного управління¹⁵.

М. Сигидин виокремлює такі ознаки корпоративного договору: 1) наявність спільної для всіх учасників мети договору; 2) координація діяльності учасників у процесі виконання умов договору; 3) безоплатний характер договірних зобов'язань; 4) корреальний характер відносин, що породжуються договором. Взагалі під корпоративним договором авторка пропонує розуміти багатосторонню домовленість учасників юридичної особи корпоративного типу, спрямовану на ефективне управління належними їм корпоративними правами шляхом визначення порядку їх здійснення з метою координації діяльності та реалізації спільних охоронюваних законом інтересів у цій сфері¹⁶.

Отже, можна розглядати корпоративний договір із точки зору його універсальності як для АТ, так і для ТОВ та ТДВ, а саме як договір про здійснення прав та виконання обов'язків між його сторонами, які узгоджено здійснюють свої права з управління господарською організацією, спільно виступають на фінансовому ринку та розпоряджаються корпоративною власністю¹⁷.

Таким чином, на підставі аналізу законодавства та доктринальних джерел продемонстровано, що натепер відсутня єдина концепція щодо сутності та правової природи корпоративного договору. Можна дійти висновку, що корпоративний договір, як і будь-який господарський договір, є видом соціальної взаємодії (спільним актом його учасників, засобом комунікації суб'єктів), він є дво- або багатосторонньою угодою/домовленістю, яка є підставою виникнення корпоративних відносин як виду господарських відносин; корпоративний договір – це зобов'язання, в якому уповноваженій особі протистоїть конкретний зобов'язаний

¹³ Т Штим, ‘Роль акціонерних угод у попередженні та вирішенні корпоративних конфліктів’ (2012) 93 Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка 104–7.

¹⁴ О Виговський, ‘Договори між акціонерами в міжнародному приватному праві’ (2014) 10 Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин 167–74.

¹⁵ В Жабський, ‘Акціонерні угоди як спосіб врегулювання корпоративних відносин’ (2010) 3 Економіка та право 75–9.

¹⁶ М Сигидин, ‘Корпоративний договір в системі цивільно-правових договорів’ (2013) 33 Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України 146.

¹⁷ Л Дорошенко, ‘Поняття та сутність корпоративного договору’ (2018) 2 Часопис Київського університету права 154.

суб'єкт і де праву однієї особи кореспондується обов'язок іншої особи. Змістом такого договору, як і будь-якого господарського договору, є майново-господарські та організаційно-господарські зобов'язання, які можуть виникати між суб'єктами господарювання, тобто безпосередньо самим товариством, а також іншими учасниками корпоративних відносин як різновиду господарських відносин – засновниками, учасниками, третіми особами.

Кваліфікуючими ознаками корпоративного договору є властивості, які притаманні і господарським зобов'язанням, а саме: 1) це правовий засіб організації відносин між суб'єктами господарювання; 2) є інструментарієм правової організації життєдіяльності таких суб'єктів господарювання, як АТ або ТОВ та ТДВ; 3) організаційний характер такого договору; 4) це локальний регулятор таких складових господарських відносин, як організаційно-господарські та майново-господарські відносини; 5) корпоративним відносинам, які регулюються корпоративним договором, притаманні складність системи інтересів у корпоративних організаціях, ознаки залежності, підпорядкування меншості більшості, що не відповідає концептуальним засадам цивільного законодавства, оскільки згідно з положенням ст. 1 Цивільного кодексу України¹⁸ до цивільних відносин належать відносини, які засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їхніх учасників, тобто відносини, що становлять предмет корпоративного договору, до цивільних віднести не можна; 6) регулює, зокрема, і відносини, які виникають за участю суб'єктів, які виконують функції органів корпоративної організації, що визнаються лише господарським правом (на відміну від цивільного, зокрема) суб'єктами внутрішньо-господарських відносин. Тобто, резюмуючи, можна стверджувати, що корпоративний договір за правовою природою є господарсько-правовим.

Корпоративний договір не визначає структуру та повноваження органів управління АТ та ТОВ і ТДВ, оскільки це прерогатива законодавства та статуту господарського товариства. Статут товариства може бути лише один, а кількість корпоративних договорів не обмежена. При цьому варто врахувати, що корпоративний договір не повинен суперечити статуту товариства, а покликаний удосконалити та деталізувати, заповнити прогалини у положеннях статуту, вимоги до змісту якого закріплені у ч. 5 ст. 11 Закону про ТОВ та ТДВ та у ч. 2 ст. 13 Закону про АТ.

Щодо сторін такого договору, то якщо раніше згідно з законодавством ними були лише учасники господарського товариства, то зараз у ч. 1 ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ Законом від 15 липня 2021 р. № 1667-IX внесено зміни, відповідно до яких стороною корпоративного договору можуть

¹⁸ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>> (дата звернення: 25.04.2022).

бути не лише учасники товариства, а також безпосередньо саме товариство та треті особи. Коли до моменту ухвалення зазначених вище законодавчих змін треті особи не могли бути стороною такого договору, однією з категорій корпоративних спорів було визнання корпоративного договору недійсним саме через те, що сторонами корпоративного договору слугували інші особи, окрім учасників товариства.

Утім, нововведення щодо сторін договору в корпоративному договорі, які запроваджено для ТОВ і ТДВ, не розповсюджуються на визначення кола осіб, які можуть виступати сторонами корпоративного договору в АТ. Так, у положеннях ч. 1 ст. 261 Закону про АТ зазначається, що такий договір між АТ укладається щодо реалізації акціонерами – власниками простих і привілейованих акцій прав на акції та/або прав за акціями, передбачених законодавством, статутом та іншими внутрішніми документами товариства, тобто чітко зазначається, що сторонами можуть бути лише акціонери товариства, власники різних типів розміщених товариством акцій. Аналіз цих положень законодавства демонструє не зовсім логічний підхід законодавця щодо визначення кола сторін фактично ідентичних договорів різних видів господарських товариств.

Ще однією особливістю корпоративного договору щодо його сторін є те, що припинення права однієї зі сторін корпоративного договору на частку у статутному капіталі (акції) господарського товариства не тягне за собою припинення дії корпоративного договору щодо інших сторін, якщо інші підстави не передбачені цим договором.

Треба зазначити, що укладення корпоративного договору дає змогу його сторонам досягти таких цілей:

- підвищити рівень корпоративного контролю певними учасниками товариства шляхом консолідованого здійснення їх корпоративних прав;
- застосувати корпоративний договір як превентивний захід щодо запобігання зміні сформованого у товаристві співвідношення корпоративного контролю;
- використати корпоративний договір як унікальну можливість запобігання та виходу з корпоративного *deadlock*;
- контролювати склад учасників товариства, перешкоджаючи поглинанню компанії через встановлення обмежень на відчуження акцій (часток) третім особам;
- закріпити у ньому положення щодо укладення договору про спільне відчуження акцій;
- визначити механізм для узгодженого здійснення декількома учасниками товариства своїх корпоративних прав.

Враховуючи все зазначене, виокремимо переваги корпоративного договору перед статутом товариства:

- гнучкість, можливість адаптивного регулювання відповідно до унікальних обставин взаємодії учасників;
- розширення можливостей ефективного захисту інтересів учасників корпорації, інвесторів та кредиторів;
- конфіденційність його змісту (на відміну статуту, який доступний широкому загалу);
- можливість швидкого коригування у зв'язку з простим порядком внесення змін, що дає сторонам корпоративного договору можливість внести до нього зміни лише за взаємною згодою сторін і без обов'язкової державної реєстрації.

Висновки. Викладене дає змогу зробити висновок про те, що за своєю правовою природою корпоративний договір є господарсько-правовим, оскільки регулює права й обов'язки, які виникають у взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських і майново-господарських відносинах, що існують у нерозривній єдності. Корпоративний договір, як і будь-який господарський договір, є видом соціальної взаємодії (спільним актом його учасників, засобом комунікації суб'єктів), він є дво- або багатосторонньою угодою/домовленістю, яка є підставою виникнення корпоративних відносин. Корпоративний договір – це зобов'язання, в якому уповноваженій особі протистоїть конкретний зобов'язаний суб'єкт і де праву однієї особи кореспондується обов'язок іншої особи. Змістом такого договору, як і будь-якого господарського договору, є організаційно-господарські та майново-господарські зобов'язання, які можуть виникати між суб'єктами господарювання, тобто безпосередньо самим товариством, а також іншими учасниками корпоративних відносин як виду господарських відносин – засновниками, учасниками, третіми особами. Кваліфікуючими ознаками корпоративного договору є властивості, які притаманні і господарським зобов'язанням, а саме: 1) це правовий засіб організації відносин між суб'єктами господарювання; 2) є інструментарієм правової організації життєдіяльності таких суб'єктів господарювання, як акціонерні товариства або товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю; 3) організаційний характер такого договору; 4) є локальним регулятором таких складових господарських відносин, як організаційно-господарські та майново-господарські відносини; 5) корпоративним відносинам, які регулюються корпоративним договором, притаманні складність системи інтересів у корпоративних організаціях, ознаки залежності, підпорядкування меншості більшості, що не відповідає концептуальним засадам цивільного права, проте такі відносини становлять предмет господарського права; 6) регулює, зокрема, і відносини, які виникають за участю суб'єктів, які виконують функції органів корпоративної організації, що

визнаються лише господарським правом (на відміну від цивільного) суб'єктами внутрішньогосподарських відносин.

Корпоративний договір регулює три види корпоративних прав (обов'язків), які запропоновано угрупувати за такими критеріями, як зміст і спрямованість, а саме: 1) корпоративні права (обов'язки) щодо участі в управлінні товариством (наприклад, голосувати у спосіб, передбачений таким договором, на загальних зборах акціонерів товариства, погоджувати придбання або відчуження акцій, а також вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством); 2) корпоративні права (обов'язки) щодо придбання та/або відчуження часток (акцій) у статутному капіталі (її частини) за певною ціною або при настанні певних обставин або утримання від відчуження часток (акцій) до їх настання; 3) корпоративні права (обов'язки) щодо вчинення дій, пов'язаних із припиненням товариства як суб'єкта права або виділом із нього нового товариства.

За своєю правовою природою корпоративний договір є господарсько-правовим, зокрема і в зв'язку з тим, що очікуваним результатом від правових наслідків укладення корпоративного договору є не встановлення, зміна або припинення цивільних прав та обов'язків, що є характерним для договорів у цивільному праві, а встановлення умов здійснення вже існуючих на момент укладення договору корпоративних прав (обов'язків), що досягається запровадженням певних обмежень, обов'язків, варіантів поведінки для сторін такого договору. Корпоративний договір є особливим юридичним фактом – правовим актом, спрямованим на досягнення правового результату в регулюванні корпоративних правовідносин як виду господарських правовідносин, але не різновидом цивільно-правового договору. Корпоративний договір можна розглядати як: 1) інститут господарського права, тобто сукупність господарсько-правових норм, які регулюють правовідносини у сфері укладення, виконання та припинення корпоративного договору; 2) правовий засіб (інструмент) у механізмі корпоративного управління, що слугує способом саморегулювання прав та обов'язків сторін корпоративного договору; 3) локальний акт, одне з головних джерел регулювання, хоча і не нормативних, але таких, які встановлюють правила поведінки, розраховані на неодноразове застосування учасниками корпоративної організації, та завданням яких є конструювання внутрішньої структури корпоративної організації.

Резюмуючи, можна зазначити тезу, що корпоративний договір завдяки відкритому переліку можливих умов може задовільнити очікування сторін такого договору, його переваги перед статутом є очевидними, застосування такого договору залишає широкі можливості для учасників господарського товариства формувати у формі цього договору унікальний інструментарій для найбільш ефективного здійснення своїх корпо-

ративних прав і мінімізації ризику появи спірних ситуацій під час управління корпоративною організацією.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Belianevych O, *Hospodarske dohvirne pravo Ukrainy (teoretychni aspekty)* (Iurinkom Inter 2006) (in Ukrainian).

Edited books

2. Sibilov M, 'Do pytannia pro pravovi zasoby sfery pryvatnoho prava' v *Aktualni problemy pryvatnoho prava Ukrainy: Zbirnyk statei do yuvileiu doktora yurydychnykh nauk, profesora Natalii Semenivny Kuznietsovoi* (Maidanyk R, Kokhanovska O red, Yurydychna praktyka 2014) (in Ukrainian).

Journal articles

3. Bodnar T, 'Dohovirni zobov'iazannia yak katehoriia tsyvilnoho prava' (2004) 61 Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky 74, 75 (in Ukrainian).
4. Bratus' D, 'Ponjatie "juridicheskaja priroda": aktual'nye problemy teorii i praktiki' (2009) 8 Jurist 23 (in Russian).
5. Doroshenko L, 'Poniattia ta sutnist korporatyvnoho dohovoru' (2018) 2 Chasopys Kyivskoho universytetu prava 154 (in Ukrainian).
6. Shtym T, 'Pravova pryroda aktsionernoi uhody' (2013) 1 Yevropeiski perspektyvy 146–150 (in Ukrainian).
7. Shtym T, 'Rol aktsionermykh uhod u poperedzhenni ta vyrishenni korporatyvnykh konfliktiv' (2012) 93 Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka 104–7 (in Ukrainian).
8. Syhydyn M, 'Korporatyvnyi dohovor v systemi tsyvilno-pravovykh dohovoriv' (2013) 33 Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy 146 (in Ukrainian).
9. Vinnyk O, 'Aktsionermy uhody' (2010) 5 Yurydychna Ukraina 20–7 (in Ukrainian).
10. Vyhovskyi O, 'Dohovory mizh aktsioneramy v mizhnarodnomu pryvatnomu pravi' (2014) 10 Vdoskonalennia pravovoho rehuliuвання korporatyvnykh vidnosyn 167–74 (in Ukrainian).
11. Zhabskyiv, 'Aktsionermy uhody yak sposib vrehuliuвання korporatyvnykh vidnosyn' (2010) 3 Ekonomika ta pravo 75–9 (in Ukrainian).

Conference papers

12. Doroshenko L, 'Predmet dohovoru mizh aktsioneramy tovarystva v zakonodavstvi Ukrainy ta anhliiskomu pravi' v *Korporatyvne pravo Ukrainy ta krain Yevropeiskoho Soiuzu: novely zakonodavstva: Zbirnyk naukovykh prats za materialamy XVI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Luts V red, NDI pryvatnoho prava i pidpriemnytstva imeni akad F H Burchaka NAPrN Ukrainy 2018) (in Ukrainian).

Websites

13. Slovnyk ukrainskoi movy (*SLOVNYK.ua*) <<https://slovnyk.ua/index.php?swrd>> (accessed: 25.04.2022) (in Ukrainian).

Viktoriia Rieznikova
Lina Doroshenko

CORPORATE AGREEMENT AS AN EFFECTIVE LEGAL REMEDY
IN THE MECHANISM OF CORPORATE GOVERNANCE,
ITS ESSENCE AND LEGAL NATURE

ABSTRACT. The article analyzes the issues that arise in the process of applying a corporate agreement as a tool for improving corporate governance processes. The purpose of the article is to determine the nature and legal nature of the corporate agreement, its role as a legal tool in the mechanism of corporate governance for improving the organization of corporate legal relations and promote the effectiveness of corporate organizations.

The principle of freedom of a corporate agreement, the subject of such agreement, was analyzed, the conditions that are prohibited to include in a corporate agreement by law were determined. It was proved that a corporate agreement is mostly a source of additional responsibilities for members of corporate organizations, and restricts the freedom to realize corporate rights, so it is advisable to consider the terms of a corporate agreement not only as a group of corporate rights but also as responsibilities. It was proposed to divide into groups corporate rights (obligations), which are the subject of the corporate agreement, according to such criteria as content and direction, namely: 1) corporate rights (obligations) to participate in the governance of the company; 2) corporate rights (obligations) to acquire and (or) alienate shares (stocks) in the authorized capital (its parts) at a certain price or in case of certain circumstances or abstinence from alienation of shares (stocks) before their occurrence; 3) corporate rights (obligations) to perform actions related to the termination of the company as a subject of law or the separation of a new company from it.

It was argued that a corporate agreement is a legal means of organizing relations between business entities, namely directly by the company itself, as well as by other participants in corporate relations as a type of economic relations – founders, participants, third parties.

It was substantiated that a corporate agreement by its legal nature is a business agreement, which reflects a combination of organizational and property elements that is inherent in business agreements, that's – it is a regulator of rights and obligations arising from interrelated and interdependent organizational-economic and property-economic relations that exist in inseparable unity.

The advantages of the corporate agreement and its significance in the system of optimally high-quality management of a joint-stock company, limited and additional liability companies were highlighted.

Based on the research done, it was concluded that the corporate agreement can be considered as: 1) the institution of economic law, as a set of economic law governing relations in the field of conclusion, execution and termination of a corporate agreement, 2) legal tool (instrument) in the corporate governance mechanism, which serves as a way of self-regulation of the rights and obligations of the parties to the corporate agreement; 3) local act, one of the main sources of regulation, although not normative in nature, but those that establish rules of governance, created for repeated use by the members of the corporate organization and whose task is to construct the internal structure of the corporate organization.

KEYWORDS: corporate agreement; agreement between the company's shareholders; legal nature; parties to the agreement; corporate governance.